Pesa

Mwongozo wa Mwalimu Darasani, Neno kwa Neno

Sehemu ya Nne. Kukopa na Kukopesha

na Evan Millner
Abecedaria Press · Universitas Scholarium

Kitabu kimoja cha darasani kwa mwalimu. Wanafunzi hawahitaji vitabu vya kiada.
Hiki ni kitabu cha mwalimu. Mwalimu anahitaji nakala hii moja tu. Wanafunzi hawahitaji kitabu cha kiada.

Unahitaji: kitabu hiki, ubao na chaki.
Kila mwanafunzi anahitaji: daftari la kawaida la shule, rula, na kalamu au penseli.

Katika daftari, kila somo linaanza kwenye ukurasa mpya, pamoja na kichwa cha somo, kilichopigiwa mstari, na tarehe.

Kila somo linakuongoza: nini cha kusema, nini cha kuandika ubaoni, na wanafunzi wanaandika nini.

Sehemu ya Nne. Kukopa na Kukopesha

Somo 18. Kukopa na Kukopesha

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- noti mbili za $100 (pesa halisi, au vipande viwili vya karatasi vilivyoandikwa "$100")
- chaki na ubao
- daftari, rula, na kalamu au penseli kwa kila mwanafunzi

Muda: takriban dakika 45.

Katika somo hili wanafunzi wanajifunza mambo manne:

1. Kukopa ni kupata pesa sasa na kuzirudisha baadaye. Kukopesha ni kutoa pesa sasa na kuzipata tena baadaye.
2. Watu na vikundi vya aina nyingi hukopesha pesa.
3. Baadhi ya wakopeshaji wanataka warudishiwe pesa zaidi ya walizokopesha.
4. Andika kila mkopo. Mkopeshaji na mkopaji kila mmoja anatunza nakala.

Unachopaswa kujua kabla ya kufundisha. Soma sehemu hii mara mbili. Usiwasomee wanafunzi.

Mkopo daima una watu wawili. Mkopeshaji anatoa pesa. Mkopaji anazipata na anazirudisha baadaye. Kabla ya mkopo, watu hao wawili wanakubaliana kiasi cha kurudisha, na lini.

Watu wengi hukopesha: familia, marafiki, kikundi, wakopeshaji wakubwa mjini, na wakopeshaji binafsi. Mkopeshaji binafsi anakopesha pesa kama kazi yake. Duka pia linaweza kumruhusu mnunuzi kuchukua bidhaa leo na kulipa mwisho wa mwezi. Huu pia ni mkopo.

Somo 21 linafundisha maneno **benki** na **kikundi cha akiba**, na Somo 19 linafundisha **deni** na **kudaiwa**. Kwa sasa, usitumie

maneno haya na wanafunzi. Sema "mkopeshaji mkubwa mjini" na "kikundi".

Familia na marafiki mara nyingi wanataka warudishiwe pesa walizokopesha tu. Wakopeshaji wengine wengi wanataka zaidi. Usieleze hili sasa: Somo 22 linalieleza, kwa neno **riba**. Mwanafunzi akiuliza, sema: "Tutajifunza hili katika somo la baadaye."

Mkopo wa bidhaa za kuuza, kama chumvi ya Musa, unaleta pesa za kuurudisha. Mkopo wa sherehe hauleti pesa hizo. Hapo mkopaji lazima aurudishe kwa pesa nyingine, na hilo ni gumu zaidi.

Mkopo unaingia (KUINGIA), lakini si mapato. Mapato ni pesa za KUINGIA ambazo zinakuwa za mtu (Somo 7). Mkopo lazima utoke (KUTOKA) tena baadaye. Kwa hiyo usiandike kamwe mkopo upande wa KUINGIA wa bajeti. Akili husahau, na marafiki wanaweza kugombana kuhusu pesa. Kwa hiyo andika kila mkopo: kumbukumbu ya mkopo ni ushahidi (Somo 12).

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Mazungumzo

Soma maneno ya mwalimu (**M**) kwa sauti. Majibu ya wanafunzi (**W**) yanakuonyesha unachoweza kutarajia. Kubali jibu lolote lenye maana ileile.

1. Andika ubaoni: **Musa anauza chumvi.**

M. Musa anauza chumvi kwa kikombe. Gunia kubwa la chumvi linagharimu $500. Musa ana $300. Je, ana pesa za kutosha?
W. Hapana. Anahitaji $200 zaidi.

M. Ama ana $200. Hazihitaji mwezi huu. Musa anaweza kufanya nini?
W. Anaweza kumwomba Ama pesa hizo.

2. Mpe mwanafunzi mmoja noti mbili za $100. Sema: "Wewe ni Musa. Mimi ni Ama."

M. Ama anampa Musa $200. Je, ni zawadi?
W. Hapana. Musa lazima azirudishe.

M. Ndiyo. Musa **anakopa** $200 kutoka kwa Ama. Ama **anamkopesha** Musa $200. Hizo $200 ni **mkopo**. Ama ni **mkopeshaji**. Musa ni **mkopaji**.

3. Andika "3 Mei" ubaoni. Chora mistari miwili ya KUINGIA na KUTOKA, mmoja wa Musa na mmoja wa Ama.

Musa: KUINGIA	**Musa: KUTOKA**
$200 (mkopo kutoka kwa Ama)	

Ama: KUINGIA	**Ama: KUTOKA**
	$200 (mkopo kwa Musa)

M. Musa ana $200 sasa. Je, ni pesa zake?
W. Anaweza kuzitumia. Lakini lazima azirudishe.

M. Je, mkopo ni mapato ya Musa?
W. Hapana. Mapato ni pesa ambazo mtu anabaki nazo. Musa lazima arudishe mkopo.

M. Musa na Ama wanakubaliana. Musa anarudisha $50 kila Jumapili kwa wiki 4. Anarudisha kiasi gani kwa jumla?
W. $200.

4. Mwombe mwanafunzi akurudishie noti.

M. Nani anakopesha pesa katika mji wetu?
W. Familia. Marafiki. Duka. Kikundi. Mkopeshaji binafsi.

5. Andika orodha ubaoni: **familia · marafiki · duka · kikundi · mkopeshaji mkubwa mjini · mkopeshaji binafsi**. Sema: "Mkopeshaji binafsi ni mtu ambaye kazi yake ni kukopesha pesa."

M. Ama anataka arudishiwe $200. Baadhi ya wakopeshaji wanataka warudishiwe zaidi ya walichokopesha. Je, ni jambo lilelile?
W. Hapana. Mkopaji anarudisha zaidi.

M. Ndiyo. Kwa hiyo uliza kabla ya kukopa: "Lazima nirudishe kiasi gani? Lini?" Somo la baadaye litatueleza kwa nini baadhi ya wakopeshaji wanataka zaidi.

M. Ama na Musa ni marafiki. Kwa nini lazima waandike mkopo?
W. Watu husahau. Kumbukumbu ni ushahidi.

6. Andika kumbukumbu ya mkopo ubaoni. Iache hapo kwa ajili ya Zoezi 5.

> **KUMBUKUMBU YA MKOPO**
> Tarehe: 3 Mei
> Mkopeshaji: Ama
> Mkopaji: Musa
> Kiasi: $200 (mia mbili)
> Kurudisha: $50 kila Jumapili, kwa wiki 4
> Sahihi ya mkopeshaji: __
> **Sahihi ya mkopaji: ____**

M. Wanaandika nakala ngapi?
W. Mbili. Ama anatunza moja. Musa anatunza moja.

Mwanafunzi akisema, "Kukopa na kukopesha ni kitu kimoja": uliza, "Pesa zinakwenda upande gani?" Mkopaji anapata pesa. Mkopeshaji anatoa pesa. Onyesha mistari ya KUINGIA na KUTOKA ubaoni.

Mwanafunzi akisema, "Naomba unikope $10": sema, "Wewe **unakopa kutoka kwa** mtu. Mtu **anakukopesha** wewe. Kwa hiyo sema: 'Naomba unikopeshe.'" Andika maneno hayo mawili ubaoni.

Mwanafunzi akisema, "Familia yangu haiandiki mikopo": uliza, "Nini kinatokea Ama akisahau? Nini kinatokea Musa akisahau?" Kukiwa na kumbukumbu, marafiki wawili hawagombani.

Mwanafunzi akisema, "Ni vibaya kukopa": sema, "Watu wengi wema hukopa. Kabla ya kukopa, jua jinsi utakavyorudisha."

Maneno Mapya

Kwa Mwalimu: andika maneno matano ubaoni. Taja kila neno na maana yake. Wanafunzi wananakili maneno kwenye madaftari yao.

Neno	Maana katika kitabu hiki
kukopa	Kupata pesa kutoka kwa mtu, na kuzirudisha baadaye.
kukopesha	Kumpa mtu pesa, na kuzipata tena baadaye.
mkopo	Pesa ambazo mtu mmoja anakopesha na mtu mwingine anakopa.
mkopeshaji	Mtu anayekopesha.
mkopaji	Mtu anayekopa.

Kwa Mwalimu: **mkopeshaji binafsi** ni mkopeshaji ambaye kazi yake ni kukopesha pesa. Si neno jipya. Ni neno **mkopeshaji**, na neno **binafsi** baada yake.

Kariri

> **Mkopeshaji anatoa mkopo. Mkopaji anaurudisha.**

> **Andika kila mkopo, na utunze nakala.**

Kwa Mwalimu: andika sentensi mbili ubaoni. Wanafunzi wanazisema kwa sauti, wote pamoja, mara tatu. Kisha kila mwanafunzi anazisema peke yake.

Zoezi 1. Jibu kwa sauti.

Kwa Mwalimu: uliza kila swali. Wanafunzi wanajibu kwa sauti. Hakuna anayeandika.

1. Mkopo ni nini?
2. Nani ni mkopeshaji? Nani ni mkopaji?
3. Je, mkopo ni zawadi? Kwa nini si zawadi?
4. Taja aina nne za wakopeshaji.
5. Lazima uulize nini kabla ya kukopa?
6. Kwa nini mkopeshaji na mkopaji kila mmoja anatunza nakala?

Zoezi 2. Mkopo, zawadi au mabadilishano?

Kwa Mwalimu: andika herufi hizi tatu na maana zake ubaoni. Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila sentensi kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanaandika namba yake na herufi moja.

- **K** ikiwa ni mkopo.
- **Z** ikiwa ni zawadi.
- **P** ikiwa ni mabadilishano kwa pesa.

Mfano. Ama anampa Musa $200. Musa anazirudisha katika wiki nne. — **K**. Musa lazima azirudishe.

1. Juma anampa Peter $100. Peter anazirudisha mwezi ujao.
2. Grace ananunua mkate mmoja kwa $15.
3. Fatuma anampa binti yake penseli. Hataki airudishe.

4. Halima anachukua mchele dukani. Analipa $10 mwisho wa mwezi.
5. Kofi anapata $30 kutoka kwa mjomba wake. Lazima azirudishe Ijumaa.
6. Thandi analipa $30 kwa basi kwenda mjini.
7. Peter anapata $500 kutoka kwa mkopeshaji binafsi. Lazima arudishe zaidi.
8. Musa anampa mama yake $50 kwa ajili ya chakula. Hataki zirudishwe.
9. Ama anapata $20 kutoka kwa Grace. Anazirudisha baada ya siku ya soko.
10. Juma anauza mbuzi kwa $500.
11. Kikundi kinampa Halima $300. Anazirudisha katika wiki kumi.
12. Grace anashona shati. Mwenye shati anamlipa $40.

Zoezi 3. Nani ni mkopeshaji? Nani ni mkopaji?

Kwa Mwalimu: andika mfano na sentensi sita ubaoni. Wanafunzi wanaandika majina mawili kwa kila sentensi.

Mfano. Ama anamkopesha Musa $200. → **Mkopeshaji: Ama. Mkopaji: Musa.**

1. Juma anamkopesha Peter $100.
2. Kofi anakopa $30 kutoka kwa mjomba wake.
3. Grace anamkopesha Halima $50.
4. Thandi anakopa $20 kutoka kwa Fatuma.
5. Halima anakopa $300 kutoka kwa kikundi.
6. Duka linamruhusu Juma kuchukua sabuni sasa. Analipa mwisho wa mwezi.

Zoezi 4. Chora mstari wa KUINGIA na KUTOKA.

Kwa Mwalimu: chora mfano ubaoni. Soma kila sentensi kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanachora mstari wa mtu aliyetajwa. Upande mmoja unaweza kubaki tupu.

Mfano. Ama anamkopesha Musa $200. Chora mstari wa Ama.

Ama: KUINGIA	Ama: KUTOKA
	$200 (mkopo kwa Musa)

1. Ama anamkopesha Musa $200. Chora mstari wa Musa.
2. Juma anamkopesha Peter $100. Chora mstari wa Peter.
3. Peter anamrudishia Juma $100. Chora mstari wa Peter.
4. Peter anamrudishia Juma $100. Chora mstari wa Juma.

Zoezi 5. Andika kumbukumbu ya mkopo.

Kwa Mwalimu: mfano ni kumbukumbu ya mkopo ya Ama na Musa, iliyo ubaoni tangu Mazungumzo. Andika makundi mawili ya taarifa ubaoni. Taarifa zimechanganyika.

Wanafunzi wanaandika kumbukumbu ya mkopo kwa kila kundi, kwa mpangilio wa mfano. Wanaandika pia kiasi kwa maneno. Wanaacha mistari ya sahihi tupu.

1. wiki 4 · Mkopeshaji: Juma · $100 · 7 Juni · $25 kila Ijumaa · Mkopaji: Peter
2. $20 kila Jumamosi · Mkopaji: Thandi · 14 Juni · $60 · Mkopeshaji: Fatuma · wiki 3

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Wanafunzi wananakili sentensi mbili kutoka ubaoni (*Kariri*). Wanaandika kila sentensi mara mbili.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa*

Kuunganisha kama wanaujua. Kagua mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: mwombe kila mwanafunzi afikirie mkopo mmoja anaoujua. Je, pesa zilirudishwa kwa wakati? Usiulize majina. Somo 19 linaanza kwa swali hili: nini kinatokea mkopaji asipoweza kulipa?

Majibu (kwa mwalimu)

Zoezi 1. 1. Pesa ambazo mtu mmoja anakopesha na mtu mwingine anakopa. 2. Mkopeshaji anatoa mkopo. Mkopaji anaupata na anaurudisha. 3. Hapana. Mkopaji lazima aurudishe. 4. Wowote wanne kati ya: familia, marafiki, duka, kikundi, mkopeshaji mkubwa mjini, mkopeshaji binafsi. 5. Lazima nirudishe kiasi gani? Lini? 6. Kumbukumbu ni ushahidi. Watu husahau.

Zoezi 2. 1 K · 2 P · 3 Z · 4 K · 5 K · 6 P · 7 K · 8 Z · 9 K · 10 P · 11 K · 12 P

Namba 4: duka linamruhusu Halima kuchukua mchele sasa na kulipa baadaye. Huu ni mkopo kutoka kwa duka. *Namba 12:* Grace anatoa kazi na anapata pesa. Kazi kwa pesa ni mabadilishano (Somo 1).

Zoezi 3.

1. Mkopeshaji: Juma. Mkopaji: Peter.
2. Mkopeshaji: mjomba wa Kofi. Mkopaji: Kofi.
3. Mkopeshaji: Grace. Mkopaji: Halima.
4. Mkopeshaji: Fatuma. Mkopaji: Thandi.
5. Mkopeshaji: kikundi. Mkopaji: Halima.
6. Mkopeshaji: duka. Mkopaji: Juma. *(Duka linakopesha sabuni, si pesa. Bado ni mkopo.)*

Zoezi 4.

Musa: KUINGIA	Musa: KUTOKA
$200 (mkopo kutoka kwa Ama)	

Peter: KUINGIA	Peter: KUTOKA
$100 (mkopo kutoka kwa Juma)	

Peter: KUINGIA	Peter: KUTOKA
	$100 (amemrudishia Juma)

Juma: KUINGIA	Juma: KUTOKA
$100 (amerudishiwa na Peter)	

Zoezi 5.

> **KUMBUKUMBU YA MKOPO**
> Tarehe: 7 Juni
> Mkopeshaji: Juma
> Mkopaji: Peter
> Kiasi: $100 (mia moja)
> Kurudisha: $25 kila Ijumaa, kwa wiki 4
> Sahihi ya mkopeshaji: __
> **Sahihi ya mkopaji: _____**
>
> **KUMBUKUMBU YA MKOPO**
> Tarehe: 14 Juni
> Mkopeshaji: Fatuma
> Mkopaji: Thandi
> Kiasi: $60 (sitini)
> Kurudisha: $20 kila Jumamosi, kwa wiki 3
> Sahihi ya mkopeshaji: __
> **Sahihi ya mkopaji: _____**

Kagua: 4 × $25 = $100, na 3 × $20 = $60. Kila mkopaji anarudisha kiasi kilekile alichokopa.

Somo 19. Deni

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- kabla wanafunzi hawajafika, andika ubaoni kumbukumbu ya mkopo ya Ama na Musa kutoka Somo 18
- chaki na ubao
- daftari, rula, na kalamu au penseli kwa kila mwanafunzi

Muda: takriban dakika 45.

Katika somo hili wanafunzi wanajifunza mambo manne:

1. Deni ni pesa ambazo bado lazima uzirudishe. Unadaiwa pesa hizo na mkopeshaji.
2. Kumbukumbu ya mkopo ni ahadi ya kulipa.
3. Kama huwezi kulipa, nenda kwa mkopeshaji kabla ya siku ya kulipa. Sema ukweli. Weka ahadi mpya ambayo unaweza kuitimiza.
4. Usikope ili kulipa mkopo mwingine bila mpango.

Unachopaswa kujua kabla ya kufundisha. Soma sehemu hii mara mbili. Usiwasomee wanafunzi.

Mtu anapokopa, mtu huyo ana deni. Deni ni pesa ambazo bado zinapaswa kurudishwa. Kila mara mkopaji anapolipa, deni linakuwa dogo zaidi. Deni likiwa $0, mkopo umelipwa.

Deni lenyewe si baya. Watu wengi huwa na deni wakati fulani. Hatari ni deni ambalo mkopaji hawezi kulilipa. Watu hushindwa kulipa kwa sababu nyingi: ugonjwa, msimu mbaya, kupoteza kazi, au kutumia pesa kwa matakwa.

Kinachosaidia. Nenda kwa mkopeshaji kabla ya siku ya kulipa, na useme ukweli. Omba kulipa viasi vidogo zaidi kwa wiki nyingi

zaidi. Andika ahadi mpya, na sahihi mbili. Tumia pesa kidogo zaidi kwa matakwa mpaka deni lilipwe.

Ushahidi wa kila malipo. Kila malipo ya mkopo yanahitaji ushahidi, kama malipo yoyote (Somo 13). Musa anapolipa, Ama anamwandikia risiti. Au Ama anatia sahihi yake kando ya malipo katika kumbukumbu ya deni ya Musa. Musa anatunza risiti zake mpaka deni liwe $0. Kama mkopeshaji anashikilia kitu mpaka mkopo ulipwe, andika kitu hicho katika kumbukumbu ya mkopo. Mkopeshaji anakirudisha deni likiwa $0.

Kinachodhuru. Usijifiche: mkopeshaji anakasirika, na deni haliondoki. Usichukue mkopo mpya ili kulipa mkopo wa zamani bila mpango. Mkopo mpya unahamisha deni tu kwenda kwa mkopeshaji mpya, ambaye mara nyingi anataka kurudishiwa zaidi. Somo 25 linaonyesha jinsi deni la namna hiyo linavyokua haraka.

Baadhi ya wakopeshaji hushikilia kitu mpaka mkopo ulipwe: baiskeli, redio, au karatasi ya kipande cha ardhi. Kama mkopaji halipi, mkopeshaji anabaki na kitu hicho. Hakuna mkopeshaji aliye na ruhusa ya kumdhuru au kumtisha mkopaji. Mkopaji aliye hatarini anaweza kwenda kwa kiongozi wa kijiji au kwa polisi.

Katika somo hili, zungumza juu ya mikopo na kurudisha tu. Riba na kuweka akiba vinakuja baadaye, katika Sehemu ya Tano.

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Mazungumzo

Soma maneno ya mwalimu (**M**) kwa sauti. Majibu ya wanafunzi (**W**) yanakuonyesha unachoweza kutarajia. Kubali jibu lolote lenye

maana ileile.

1. Onyesha kumbukumbu ya mkopo iliyo ubaoni.

M. Musa alikopa $200 kutoka kwa Ama tarehe 3 Mei. Tarehe 10 Mei analipa $50. Bado lazima alipe kiasi gani?
W. $150.

M. Ndiyo. Musa **anadaiwa** $150 na Ama. Hizo $150 ni **deni** la Musa.

2. Chora kumbukumbu ya deni ya Musa ubaoni. Jaza mistari mitatu ya kwanza.

TAREHE	MAELEZO	AMELIPA	BADO ANADAIWA
3 Mei	mkopo kutoka kwa Ama		$200
10 Mei	malipo kwa Ama	$50	$150
17 Mei	malipo kwa Ama	$50	$100

M. Tarehe 17 Mei Musa analipa $50 tena. Sasa anadaiwa kiasi gani?
W. $100.

M. Musa alitia sahihi yake kwenye kumbukumbu ya mkopo. Alisema nini kwa sahihi hiyo?
W. Alisema: "Nitalipa $50 kila Jumapili."

M. Ndiyo. Hiyo ni **ahadi**. Kumbukumbu ya mkopo ni ahadi ya kulipa.

M. Tarehe 10 Mei Musa alimlipa Ama $50. Baadaye Ama anasahau. Anasema, "Hukunilipa." Musa anawezaje kuonyesha kwamba alilipa?
W. Kwa risiti. Ama ndiye anayeiandika, kwa sababu yeye ndiye anayepokea pesa.

M. Ndiyo. Kwa kila malipo, mkopeshaji anaandika risiti. Au anatia sahihi yake katika kumbukumbu ya deni ya Musa.

3. Andika ubaoni: **Mtoto wa Musa ni mgonjwa. Dawa inagharimu $60.**

M. Musa analipia dawa. Jumapili 24 Mei hawezi kumlipa Ama. Anaweza kufanya nini?
W. *(Waache wanafunzi watoe mawazo yao. Baadhi watasema: "Anaweza kujificha." "Anaweza kuzungumza na Ama.")*

M. Musa anafikiri: "Ninaweza kukopa $50 kutoka kwa mkopeshaji binafsi. Kisha ninaweza kumlipa Ama." Je, hili ni jambo zuri?
W. Hapana. Hapo anadaiwa na mkopeshaji binafsi. Mkopeshaji binafsi anataka kurudishiwa zaidi.

M. Ndiyo. Deni lake linakuwa kubwa zaidi. Ni nini kilicho bora zaidi?
W. Anaweza kuzungumza na Ama.

M. Azungumze naye lini? Jumapili, au kabla ya Jumapili?
W. Kabla ya Jumapili.

4. Andika ubaoni: **Ijumaa 22 Mei. Musa anakwenda kwa Ama. Anamwambia ukweli.**

M. Musa bado anadaiwa $100. Ama na Musa wanakubaliana: $25 kila Jumapili. Jumapili ngapi?
W. Nne.

M. Wanaandika ahadi mpya. Wafanye nini nayo?
W. Watie sahihi mbili. Kila mtu anatunza nakala.

Mwanafunzi akisema, "Ama ni rafiki yake. Anaweza kusubiri": sema, "Rafiki anaweza kusubiri. Lakini rafiki pia anahitaji pesa zake. Mwambie kabla ya siku ile, si baadaye."

Mwanafunzi akisema, "Musa anaweza kujificha mpaka apate pesa": uliza, "Je, Ama anafurahi hapo? Je, atamkopesha tena?" Deni haliondoki mkopaji anapojificha.

Mwanafunzi akisema "anadai" badala ya "anadaiwa": andika maneno yote mawili ubaoni. *Anadai* maana yake ni "mtu mwingine

lazima amlipe yeye". *Anadaiwa* maana yake ni "lazima yeye amlipe mtu mwingine".

Mwanafunzi akisema, "Deni ni aibu": sema, "Watu wengi wema wana deni. Tatizo ni deni ambalo huwezi kulilipa."

Mwanafunzi akisema, "Ama ni rafiki yake. Hahitaji kuandika risiti": sema, "Risiti inawazuia marafiki wawili wasigombane. Akili husahau, hata kati ya marafiki."

Maneno Mapya

Kwa Mwalimu: andika maneno matatu ubaoni. Taja kila neno na maana yake. Wanafunzi wananakili maneno kwenye madaftari yao.

Neno	Maana katika kitabu hiki
deni	Pesa ambazo bado lazima uzirudishe.
kudaiwa	Kuwa na deni kwa mtu. "Musa anadaiwa $100 na Ama."
ahadi	Maneno yanayosema: "Nitafanya hivi." Kumbukumbu ya mkopo ni ahadi ya kulipa.

Kariri

> **Deni ni pesa ambazo bado lazima uzirudishe.**
>
> **Kama huwezi kulipa, mwambie mkopeshaji kabla ya siku ya kulipa.**

Kwa Mwalimu: andika sentensi mbili ubaoni. Wanafunzi wanazisema kwa sauti, wote pamoja, mara tatu. Kisha kila mwanafunzi anazisema peke yake.

Zoezi 1. Jibu kwa sauti.

Kwa Mwalimu: uliza kila swali. Wanafunzi wanajibu kwa sauti. Hakuna anayeandika.

1. Deni ni nini?
2. Musa anadaiwa $100 na Ama. Nani ni mkopeshaji?
3. Mkopaji anasema nini kwa sahihi yake kwenye kumbukumbu ya mkopo?
4. Kwa nini Musa hakulipa tarehe 24 Mei?
5. Kwa nini ni vibaya kujificha mkopeshaji asikuone?
6. Kwa nini ni vibaya kukopa kutoka kwa mkopeshaji binafsi ili kumlipa Ama?

Zoezi 2. Bado anadaiwa kiasi gani?

Kwa Mwalimu: andika mfano na sentensi nane ubaoni. Wanafunzi wanaandika jibu fupi kwa kila sentensi, kama mfano.

Mfano. Kofi anadaiwa $100. Analipa $30. → **Kofi anadaiwa $70.**

1. Grace anadaiwa $50. Analipa $20.
2. Juma anadaiwa $100. Analipa $50.
3. Halima anadaiwa $80. Analipa $25.
4. Peter anadaiwa $500. Analipa $100.
5. Thandi anadaiwa $60. Analipa $20, kisha $20 tena.
6. Fatuma anadaiwa $300. Analipa $100, kisha $50.
7. Kofi anadaiwa $30 na mjomba wake. Anadaiwa $40 na duka. Jumla ya deni lake ni kiasi gani?
8. Musa anadaiwa $100 na Ama. Anadaiwa $150 na kikundi. Anamlipa Ama $25. Sasa jumla ya deni lake ni kiasi gani?

Zoezi 3. Maliza kumbukumbu ya deni ya Musa.

Kwa Mwalimu: mistari mitatu ya kwanza iko ubaoni kutoka kwenye Mazungumzo. Hiyo ndiyo mfano. Ongeza mistari mitano inayofuata, na safu wima ya BADO ANADAIWA ikiwa tupu.

Wanafunzi wananakili mistari yote minane na kuandika kila kiasi ambacho bado anadaiwa.

TAREHE	MAELEZO	AMELIPA	BADO ANADAIWA
22 Mei	ahadi mpya: $25 kila Jumapili	$0	
31 Mei	malipo kwa Ama	$25	
7 Juni	malipo kwa Ama	$25	
14 Juni	malipo kwa Ama	$25	
21 Juni	malipo kwa Ama	$25	

Kisha uliza maswali mawili. Wanafunzi wanaandika majibu.

1. Deni la Musa linakuwa $0 tarehe gani?
2. Musa alimlipa Ama kiasi gani kwa jumla, kuanzia 3 Mei hadi mwisho?

Zoezi 4. Hatua nzuri au hatua mbaya?

Kwa Mwalimu: andika **N** = hatua nzuri na **M** = hatua mbaya ubaoni. Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila sentensi kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanaandika namba yake na herufi moja.

Mfano. Musa anakwenda kwa Ama kabla ya siku ya kulipa. — **N**. Ama anapata muda wa kuandaa mpango mpya pamoja naye.

1. Musa anajificha anapomwona Ama.
2. Musa anamwambia Ama ukweli kuhusu mtoto wake mgonjwa.
3. Musa anakopa kutoka kwa mkopeshaji binafsi ili kumlipa Ama. Hana mpango.
4. Musa na Ama wanaandika ahadi mpya. Wote wawili wanatia sahihi zao.

5. Musa ananunua redio mpya kabla ya kumlipa Ama.
6. Musa anaahidi kulipa $100 kwa wiki. Anachuma $60 tu kwa wiki.
7. Musa anatunza nakala yake ya ahadi mpya.
8. Musa anatumia pesa kidogo zaidi kwa matakwa mpaka deni lilipwe.
9. Musa hasemi kitu. Anasubiri Ama aje kwake.
10. Musa anamwomba Ama ruhusa ya kulipa viasi vidogo zaidi kwa wiki nyingi zaidi.
11. Musa anaandika katika kumbukumbu yake ya deni kila mara anapolipa.
12. Musa anamwambia Ama, "Nitalipa wiki ijayo." Hana pesa kwa wiki ijayo.
13. Musa anamlipa Ama $25. Anamwomba risiti.
14. Musa anamlipa Ama $25 sokoni. Hakuna anayeandika kitu.

Zoezi 5. Andika ahadi mpya.

Kwa Mwalimu: andika mfano ubaoni. Kisha andika makundi mawili ya taarifa. Taarifa zimechanganyika.

Wanafunzi wanaandika ahadi mpya kwa kila kundi, kwa mpangilio wa mfano. Wanaandika kiasi kwa maneno pia. Wanaacha mistari ya sahihi ikiwa tupu.

Mfano.

> **AHADI MPYA**
> Tarehe: 22 Mei
> Mimi, Musa, ninadaiwa $100 (mia moja) na Ama.
> Nitalipa $25 kila Jumapili, kwa wiki 4.
> Sahihi ya mkopaji: __
> **Sahihi ya mkopeshaji: ____**

1. Mkopeshaji: Grace · wiki 3 · Mkopaji: Halima · $90 · 5 Juni · $30 kila Ijumaa
2. $50 kila Jumamosi · Mkopaji: Peter · $200 · 2 Julai · Mkopeshaji: Juma · wiki 4

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Wanafunzi wananakili sentensi mbili kutoka ubaoni (*Kariri*). Wanaandika kila sentensi mara mbili.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Kagua mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: mwombe kila mwanafunzi afikirie swali hili akiwa nyumbani. Ni kitu gani kikubwa unachotaka kununua katika mwaka ujao? Somo 20 linaanza na majibu yao.

Majibu (kwa mwalimu)

Zoezi 1. 1. Pesa ambazo bado lazima uzirudishe. 2. Ama. 3. "Nitarudisha mkopo, kama kumbukumbu inavyosema." Ni ahadi. 4. Mtoto wake alikuwa mgonjwa. Alilipa $60 kwa dawa. 5. Mkopeshaji anakasirika na hakopeshi tena. Deni haliondoki. 6. Hapo anadaiwa na mkopeshaji binafsi, ambaye anataka kurudishiwa zaidi. Deni lake linakuwa kubwa zaidi.

Zoezi 2. 1. Grace anadaiwa $30. · 2. Juma anadaiwa $50. · 3. Halima anadaiwa $55. · 4. Peter anadaiwa $400. · 5. Thandi anadaiwa $20. · 6. Fatuma anadaiwa $150. · 7. Jumla ya deni la Kofi ni $70. · 8. Jumla ya deni la Musa ni $225.

Namba 8: Musa anadaiwa $75 na Ama na $150 na kikundi. 75 + 150 = 225.

Zoezi 3.

TAREHE	MAELEZO	AMELIPA	BADO ANADAIWA
22 Mei	ahadi mpya: $25 kila Jumapili	$0	$100
31 Mei	malipo kwa Ama	$25	$75
7 Juni	malipo kwa Ama	$25	$50
14 Juni	malipo kwa Ama	$25	$25
21 Juni	malipo kwa Ama	$25	$0

1. 21 Juni. 2. $200 (50 + 50 + 25 + 25 + 25 + 25). Alirudisha kiasi kilekile alichokopa. Siku ya mwisho ya kulipa ilikuwa 21 Juni, si 31 Mei.

Zoezi 4. 1 M · 2 N · 3 M · 4 N · 5 M · 6 M · 7 N · 8 N · 9 M · 10 N · 11 N · 12 M · 13 N · 14 M

Namba 6: ahadi ambayo hawezi kuitimiza ni ahadi mbaya. *Namba 12:* hii pia ni ahadi ambayo hawezi kuitimiza. Si ukweli. *Namba 14:* bila risiti au sahihi, Musa hana ushahidi kwamba alilipa.

Zoezi 5.

> **AHADI MPYA**
> Tarehe: 5 Juni
> Mimi, Halima, ninadaiwa $90 (tisini) na Grace.
> Nitalipa $30 kila Ijumaa, kwa wiki 3.
> Sahihi ya mkopaji: __
> **Sahihi ya mkopeshaji: ____**
>
> **AHADI MPYA**
> Tarehe: 2 Julai
> Mimi, Peter, ninadaiwa $200 (mia mbili) na Juma.
> Nitalipa $50 kila Jumamosi, kwa wiki 4.

> Sahihi ya mkopaji: __
> **Sahihi ya mkopeshaji: ____**

Kagua: 3 × $30 = $90, na 4 × $50 = $200.

Kwa Ajili ya Mwalimu

Msaada Zaidi kwa Mwalimu

Sehemu ya Nne. Kukopa na Kukopesha (Masomo 18 na 19)

Sehemu hii ni ya nini. Sehemu ya Nne inaonyesha jinsi mkopo unavyofanya kazi, na nini cha kufanya na deni. Ni fupi, lakini inawalinda wanafunzi. Pia inaandaa Somo 25, ambapo deni lenye riba linakua haraka. Riba, kuweka akiba, benki na vikundi vya akiba vinakuja katika Sehemu ya Tano. Hapa, zungumza kuhusu mikopo na kurudisha tu.

Wanafunzi wanapaswa kuondoka na mawazo haya.

1. Mkopeshaji anatoa mkopo. Mkopaji anaurudisha.
2. Kabla ya kukopa, uliza: "Lazima nirudishe kiasi gani? Lini?"
3. Andika kila mkopo, na utunze nakala. Kumbukumbu ya mkopo ni ahadi ya kulipa.
4. Kama huwezi kulipa, mwambie mkopeshaji kabla ya siku ya kulipa. Usikope ili kulipa mkopo mwingine bila mpango.

Makosa ambayo wanafunzi hufanya mara nyingi, na jinsi ya kuyarekebisha.

- *Mwanafunzi anachanganya "kukopa" na "kukopesha".* Uliza, "Pesa zinakwenda upande gani?" Onyesha mistari miwili ya KUINGIA na KUTOKA. Mkopaji anapata pesa. Mkopeshaji anazitoa.
- *Mwanafunzi anasema, "Naomba unikope $10."* Andika ubaoni: "Unakopa kutoka kwa mtu. Mtu anakukopesha."
- *Mwanafunzi anasema "kudai" badala ya "kudaiwa".* Andika maneno yote mawili. *Kudai* maana yake ni "mtu mwingine lazima akulipe". *Kudaiwa* maana yake ni "lazima umlipe mtu mwingine".

- *Mwanafunzi anatoa kila malipo kutoka kwenye mkopo wa kwanza.* Sema, "Anza kutoka mstari wa mwisho wa BADO ANADAIWA." Kila malipo yanafanya deni liwe dogo tena.
- *Mwanafunzi anasema, "Musa anaweza kujificha mpaka apate pesa."* Uliza, "Je, deni linaondoka? Je, Ama atamkopesha tena?"
- *Mwanafunzi anadhani kwamba ahadi yoyote ni nzuri.* Uliza, "Je, Musa anaweza kuitimiza? Anachuma $60 kwa wiki." Ahadi ambayo huwezi kuitimiza ni ahadi mbaya.

Ukiwa na vifaa vichache sana. Tumia vipande viwili vya karatasi vilivyoandikwa "$100" kwa ajili ya mkopo. Waache wanafunzi wawili waigize Ama na Musa, na karatasi zipite kutoka mkono hadi mkono. Andika kumbukumbu ya mkopo ubaoni, na uiache hapo kwa masomo yote mawili. Kumbukumbu ya deni ina safu wima nne tu: TAREHE · MAELEZO · AMELIPA · BADO ANADAIWA.

Darasa likienda polepole. Igiza kila hadithi kwa pesa za karatasi kabla wanafunzi hawajaandika. Tumia hadithi moja, ya Ama na Musa, katika masomo yote mawili. Fundisha maneno na mistari ya KUINGIA na KUTOKA katika kipindi kimoja. Fundisha kumbukumbu ya mkopo na kumbukumbu ya deni katika kipindi kingine. Kamwe usimwulize mwanafunzi kuhusu madeni ya familia, na kamwe usiulize majina.

Orodha ya Maneno (Masomo 1 hadi 19)

Kwa Mwalimu: haya ni Maneno Mapya yote ya kitabu. Kila neno lina maana moja tu katika kitabu hiki. Maana ni ileile kama katika somo. Namba inakuonyesha somo ambamo neno linatokea kwa mara ya kwanza.

Neno	Maana katika kitabu hiki	Somo
adimu	Kipo kidogo tu. Ni vigumu kukipata.	5
ahadi	Maneno yanayosema: "Nitafanya hivi." Kumbukumbu ya mkopo ni ahadi ya kulipa.	19
bajeti	Mpango wa pesa za KUINGIA na pesa za KUTOKA kwa mwezi mmoja.	10
baki	Pesa zinazobaki baada ya pesa zote za KUTOKA. BAKI = JUMLA KUINGIA – JUMLA KUTOKA.	10
bei	Pesa ambazo muuzaji anaomba kwa kitu.	3
bidhaa	Vitu ambavyo watu wanatengeneza au wanalima, na wanauza.	1
chenji	Pesa ambazo muuzaji anakurudishia unapolipa zaidi ya gharama.	4
deni	Pesa ambazo bado lazima uzirudishe.	19
dola ($)	Pesa inayotumika katika kitabu hiki. Tunaandika alama $ kabla ya namba: $40.	2
gharama	Pesa ambazo lazima utoe ili kupata kitu.	3
hitaji	Kitu ambacho lazima mtu awe nacho ili aishi na awe na afya njema.	8
jumla	Viasi vyote vikijumlishwa pamoja.	2
kiasi	Pesa kiasi gani. Ni namba yenye alama ya dola, kama $40.	2

Neno	Maana katika kitabu hiki	Somo
kitabu cha taslimu	Kitabu ambamo unaandika taslimu yote inayoingia na inayotoka.	14
kosa	Kitu ambacho mtu anaandika au anafanya vibaya.	15
kuchuma	Kupata pesa kwa kazi yako.	7
kudaiwa	Kuwa na deni kwa mtu. "Musa anadaiwa $100 na Ama."	19
kukagua	Kutazama kitu tena, ili kuona kwamba kiko sawa.	15
kukopa	Kupata pesa kutoka kwa mtu, na kuzirudisha baadaye.	18
kukopesha	Kumpa mtu pesa, na kuzipata tena baadaye.	18
kulipa	Kutoa pesa kwa kitu au kwa kazi.	4
kumbukumbu	Maneno na namba tunazoandika, ili tuweze kuzisoma baadaye.	12
kupanda	Kwenda juu. Bei inapopanda, inakuwa kubwa zaidi.	16
kushuka	Kwenda chini. Bei inaposhuka, inakuwa ndogo zaidi.	16
kustahili	Thamani ya kitu, ikisemwa kwa pesa: "Yai moja linastahili $5."	5
kutosha	Kiasi sawa na gharama, au zaidi.	4
kutumia pesa	Kutoa pesa kulipia vitu.	9
mabadilishano	Watu wawili, kila mmoja anatoa kitu na kila mmoja anapata kitu.	1

Neno	Maana katika kitabu hiki	Somo
mapato	Pesa zote za KUINGIA kwa mtu, ziwe zake.	7
mkopaji	Mtu anayekopa.	18
mkopeshaji	Mtu anayekopesha.	18
mkopo	Pesa ambazo mtu mmoja anakopesha na mtu mwingine anakopa.	18
mnunuzi	Mtu anayetoa pesa, na anapata bidhaa au kazi kwa ajili yake.	3
mpango	Unachoamua kufanya, kabla ya kukifanya.	10
mshahara	Pesa ambazo mwajiri analipa kwa kazi, kwa siku, kwa wiki au kwa mwezi.	7
msimu	Kipindi cha mwaka, kama msimu wa mvua au msimu wa njaa.	16
muuzaji	Mtu anayetoa bidhaa au kazi, na anapata pesa kwa ajili yake.	3
mwajiri	Mtu anayemlipa mtu mwingine kwa kazi.	7
nakala	Maneno na namba zilezile, zilizoandikwa mara ya pili. Kunakili ni kuziandika mara ya pili.	13
noti	Pesa iliyotengenezwa kwa karatasi.	1
pesa	Kitu ambacho watu wote wanakubali kupokea kwa bidhaa na kwa kazi.	1
risiti	Kumbukumbu ya malipo moja. Mtu anayepokea pesa anaiandika, au mashine inaichapisha.	13

Neno	Maana katika kitabu hiki	Somo
safu wima	Orodha ya maneno au namba inayoshuka chini ya ukurasa.	14
sahihi	Jina lako, lililoandikwa kwa mkono wako mwenyewe, kwa njia yako mwenyewe.	13
salio	Taslimu uliyo nayo baada ya kila mstari wa kitabu cha taslimu.	14
sarafu	Pesa iliyotengenezwa kwa chuma.	1
soko	Mahali ambapo wauzaji na wanunuzi wanakutana.	3
takwa	Kitu ambacho mtu angependa kuwa nacho, lakini anaweza kuishi bila kitu hicho.	8
tarehe	Siku, mwezi na mwaka. Mfano: 3 Mei 2026.	12
taslimu	Pesa za sarafu na noti.	14
tele	Kwa wingi; zaidi ya kile watu wanachotumia: "Kuna maji tele."	5
thamani	Jinsi kitu kinavyofaa, na jinsi kilivyo vigumu kukipata.	5
tofauti	Kiasi kinachobaki unapotoa namba ndogo kutoka kwenye namba kubwa.	15
tumizi	Pesa unazotumia kwa kitu kimoja.	9
uchaguzi	Kuchukua kitu kimoja na kuacha kingine, wakati huwezi kupata vyote viwili.	8

Neno	Maana katika kitabu hiki	Somo
upotevu	Pesa au vitu vinavyotumika kwa jambo lisilofaa.	9
ushahidi	Kitu kinachoonyesha kilicho kweli.	12

Kwa Mwalimu: maneno mengine mawili yana maana moja tu katika kitabu chote, lakini si Maneno Mapya. **Alama** ni kitu kinachosimama badala ya kitu kingine, kama $ au %. **Mkopeshaji binafsi** ni mkopeshaji ambaye kazi yake ni kukopesha pesa (Somo 18).